

A világrend 2030-ban. A globális politikai, gazdasági és társadalmi trendek vizsgálata

Garai Nikolett, Szalai Máté és Szőke Diána

Tanulmányunk célja a Külügyi és Külgazdasági Intézet munkatársai által lefolytatott jövőkutatói vizsgálatok eredményeinek a bemutatása. A projekt keretében azokat a főbb politikai, gazdasági és társadalmi trendeket igyekeztünk feltérképezni, amelyek a 2030-ig terjedő időszakban leginkább meghatározhatják a globális folyamatokat. Ennek során neves nemzetközi elemző- és kutatóintézetek előrejelzéseire éppúgy támaszkodtunk, mint a magyarországi külpolitikai szakértők körében végzett felméréseink eredményeire. A legtöbb prognózis politikailag pesszimista, gazdaságilag pedig mérsékelt optimista képet vázol fel az elkövetkező 15-20 évre vonatkozóan, ám egyes kérdésekben (Oroszország szerepe, a gazdasági globalizáció mélyülése vagy a populistá ideológiák térnyerése) komoly viták alakultak ki a szakirodalomban. Kérdőíves kutatásunk eredményei azt igazolják, hogy a magyarországi kutatók többsége szerint a világ 2030-ra egyszere lesz konfliktusosabb és még inkább globalizált.

This article summarizes the main findings of the project undertaken by researchers at the Institute for Foreign Affairs and Trade in Budapest, Hungary, in which they aimed to outline the major political, economic and social trends influencing the world in the period until 2030. To this end, they assessed forecasts from some of the world's most renowned think tanks and research agencies, as well as conducted a survey among Hungary's leading foreign policy analysts. Most of the prognoses in the literature paints a rather pessimistic picture of the global political scene, but are much more optimistic when it comes to developments in the international economy over the coming 15-20 years. Three issues stand out in particular, generating the most debate among forecasters, namely the role of Russia, the outlook for free trade and economic interdependence, and the growing prominence of populist ideologies. As the results of our survey suggest, the Hungarian foreign policy community believes the world will become simultaneously more conflict-prone and globalized by 2030.

* * *

A 2010-es évekre nyilvánvalóvá vált, hogy a hidegháborút követő posztbipoláris világrend átalakul.¹ A transzformáció nem most kezdődött el: a nemzetközi rendszer a folyamatos változás állapotában van, a 21. század második évtizede annyiban hozott minőségi különbséget, hogy az átalakulás

immár kézzelfoghatóvá vált. E fordulat jeleként az utóbbi években számos nagy horderejű, sokszor váratlan politikai esemény történt, amelyek megkérdőjelezték a korábbi politikai konszenzusokat és beidegződéseket. Gondoljunk csak az „arab tavasz” eseményeire, az ukrán válságra, a brexitre vagy akár Donald

Trump amerikai elnök megválasztására. A gyorsan változó nemzetközi környezetben különösen fontos végiggondolni, hogy milyen politikai és gazdasági hatások várhatóak közép- és hosszú távon.

A jelen írás célja a Külügyi és Külgazdasági Intézet munkatársai által végzett „A világrend átalakulása 2030-ig: Törésvonalak, forgatókönyvek és lehetőségek” elnevezésű projekt eredményeinek a bemutatása. Műfaját tekintve így cikkünk inkább kutatási beszámoló, mint tanulmány. A kutatás² során azonosítottuk azon nemzetközi politikai, gazdasági és társadalmi trendeket, amelyek meghatározzák a világpolitika irányát, a világrend átalakulásának dinamikáját; illetve meghatároztuk azokat a kérdéseket, amelyekben a szakirodalom nagy bizonyossággal egyetért, és azokat, amelyekben a legnagyobb vita látható; valamint e vitás pontok mentén felvázoltuk a világrend alakulásának a három legvalószínűbb forgatókönyvét.

A továbbiakban először bemutatjuk a projekt módszertani kereteit, majd pedig ismertetjük a szakirodalom áttekintéséből levont következtetéseket. Ezt követően leírjuk a három legvalószínűbb scenáriót, illetve azokat az úgynevezett „fekete hattyú” jelenségeket, amelyek alacsony valószínűséggel bírnak ugyan, ám bekövetkeztük esetén a jövőről alkotott koncepciónk alapvetően megváltozna. Végül Magyarország helyzetét és érdekeit értékeljük a három forgatókönyv tekintetében.

Célunk nem a világrendszer részletekbe menő jóslása vagy a jövőről alkotott

saját elképzeléseink igazolása volt, hiszen erre nem adnak lehetőséget a társadalomtudományi módszerek. Vizsgálatunk inkább a világrend átalakulását meghatározó stratégiai folyamatok előrejelzésére, és az azokhoz való valószínűségi és kívánatossági értékek meghatározására irányult.

Módszertani áttekintés

Kutatásunk módszertani alapját a jövő-kutatás, azon belül is a scenárióelemzés jelentette.³ E módszer filozófiája szerint a jövő nem teljesen kiszámítható, de nem is teljesen kiszámíthatatlan, így pedig előre jelezhető, és éppen ezért alakítható. Ebből kifolyólag – a teljes bizonyosságra való törekvés nélkül – azonosíthatjuk a legfontosabb lehetséges (vagyis pozitív valószínűséggel rendelkező), valószínű (a legnagyobb valószínűséggel rendelkező), valamint egy adott szereplő számára kívánatos forgatókönyveket (vagyis scenáriókat), továbbá azokat a jövőbeli eseményeket/időpontokat, amelyek átalakíthatják az egyes forgatókönyvek bekövetkezésének a valószínűségét.

Minden scenárió alapvetően két komponensből áll: egyrészt egy meghatározott jövőbeli időpillanatban kialakuló helyzet leírásából, másrészt azokból az eseményekből, amelyek a jelenből elvezetnek az adott szituációhoz.⁴

Habár az elemző személy alapvető gondolkodásmódja és szubjektív világképe bármilyen társadalomtudományi elemzés eredményére hatással lehet, különösen igaz ez a jövőkutatásra, amely nagyfokú

1. ábra
A projekt munkaszakaszainak bemutatása

	1. munkacsoport	2. munkacsoport	3. munkacsoport
1. munkaszakasz	Módszertan és ütemterv megalkotása	Módszertan és ütemterv megalkotása	Módszertan és ütemterv megalkotása
2. munkaszakasz	Jelenlegi világrend leírása (induktív módszerrel)	Jövőbeli trendek vizsgálata (deduktív módszerrel a rendelkezésre álló előrejelzésekből)	Rendszerformalizált hatásvizsgálat (induktív módszerrel a világrend alkotóelemeinek és a közöttük lévő dinamikának a leírása)
3. munkaszakasz	A kulcsváltozók meghatározása	A kulcsváltozók meghatározása	Delphi-vizsgálat előkészítése
4. munkaszakasz	Kulcsváltozók alapján scenáriók meghatározása	Scenáriók rendszerformalizált konzisztencia-vizsgálata	Delphi-vizsgálat végrehajtása
5. munkaszakasz	Scenáriók és kulcsváltozók lehetséges értékeinek leírása	Scenáriók és kulcsváltozók lehetséges értékeinek leírása	Scenáriók és kulcsváltozók lehetséges értékeinek leírása
6. munkaszakasz	Fekete hattyúk leírása	Magyarország szerepének vizsgálata	Delphi-vizsgálat eredményeinek beépítése
7. munkaszakasz	Kutatási eredmények véglegesítése	Kutatási eredmények véglegesítése	Kutatási eredmények véglegesítése

absztrakciós képességet szükségeltet. Ezt a körülményt kizárni nem, csak kontrollálni lehet: a kutatás munkaszakaszainak a pontos elhatárolásával, az egyes szakaszokban részt vevő kutatók egymástól való „elkülönítésével”, a deduktív (a meglévő szakirodalomból következtethető) és az induktív (saját implicit és explicit tudásból kiinduló) módszerek, valamint a leíró és a (valószínűségi és kívánatosági értelemben vett) normatív lépések szigorú különválasztásával.

Éppen ezért a kutatást hét munkaszakaszra, a részt vevő kutatókat pedig három munkacsoportra osztottuk, az 1. ábrán látható módon. Röviden összefoglalva, a projekt a következő főbb lépésekben valósult meg:

1. A világrend *konceptualizálása* és *operacionalizálása* (definiálása, alkotóelemeire bontása, megfigyelhetővé és mérhetővé tétele).
2. A világrend alkotóelemeinek, változóinak a *klaszterekbe* történő

csoportosítása és külön kezelése (pl. technológiai jellegű változók, az állam szerepének átalakulásával kapcsolatos változók stb.).

3. A klaszterek közötti hatásmechanizmusok vizsgálata, fontossági sorrendbe való helyezése és így a *kulcsváltozók*, vagyis a legfontosabb változócsoporthoz azonosítása.
4. A változók jelenlegi és lehetséges jövőbeli értékeinek a megállapítása, majd forgatókönyvekbe való öszszefűzése, a scenáriók alapvető jellegzetességeinek a vizsgálata, valamint a kizárólag elméleti lehetőséggel bíró forgatókönyvek kizárása (konzisztenciavizsgálat).
5. A forgatókönyvek normatív vizsgálata a szakértői közösségben – hólabda-módszerrel, kiküldött kérdőív segítségével (Delphi-módszer) –, majd az eredmények felhasználásával a végső valószínűségi és kívánatosági értékek meghatározása.⁵
6. Azon alacsony valószínűségű, de a világrénd egészére hatással lévő események azonosítása, amelyek a kutatás eredményeinek relevanciáját alapvetően megkérdőjelezzik („fekete hattyúk”).
7. A kutatás véglegesítése és az eredmények rendszerezése.

A kutatás első három munkaszakaszában a szakirodalomra és a kutatásban részt vevők dedukciós képességeire, a negyedik, ötödik és hatodikban pedig a kérdőíves kutatásunk eredményeire hagyatkoztunk. Ennek értelmében a magyar

szakértői közösség véleményét csak a kutatás értékelő szakaszában használtuk fel. A jelen írás hozzáadott értékét így a szakirodalom áttekintése mellett a magyar kutatói közösség véleményének felmérése adja.

A „világrénd” alkotóelemei és a köztük lévő dinamika

A világrénd kutatásának első és legfontosabb pontja a fogalom alkotóelemeire bontása, valamint az alkotóelemek közötti dinamika feltárása. Ezzel a lépéssel egy olyan fogalmi struktúrát hozunk létre, amellyel a világrénd megfigyelhetővé és vizsgálhatóvá válik. A kutatás eredményei csak ebben a fogalmi rendszerben értelmezhetőek és értelmezendőek.

A kutatás során a „világrénd” kifejezést Magyarország, vagyis egy európai modern állam szemszögéből értelmeztük. Ebből a szempontból a világrénd három nagyobb fogalmi elemre bontható le:

1. *Az állami szintű világrénd*, vagyis az egyes államok közötti versengés állapota, a köztük lévő gazdasági és katonai kapacitásbeli különbség, valamint a bilaterális és multilaterális kapcsolatok minősége.
2. *Az állami szint és a nem állami (államfeletti és alatti) szintek közötti kölcsönhatással leírt világrénd*, vagyis az állam viszonya a nemzetközi politika egyéb szereplőihöz (nemzetközi szervezetek, transznacionális vállalatok, civil szervezetek stb.), a köztük lévő funkcionális különbségek és erőviszonyok átalakulása.

2. ábra

A világtrendet befolyásoló változók rendszerezése hatásfok és hatottsági érték alapján⁶

Aktív változók	Dinamikus változók	Reaktív változók	Lusta változók
(+/-)	(+/-)	(-/+)	(-/-)
Egyes technológiai fejlődéssel kapcsolatos változók (robotika, virtualizáció, stb.)	A legtöbb gazdasági környezeti változó	Egyes gazdasági környezeti változók (munkaerő-áramlás, nem reálgazdasági folyamatok)	Egyes környezeti változók (járványok és betegségek, természeti katasztrófa)
Egyes környezeti változók (kozmosz és klímatis környezet)	Egyes környezeti változók (bioszféra)	Egyes technológiai fejlődéssel kapcsolatos változók (termelési technológiák, egyéb tudományos innovációk)	Egyéb technológiai fejlődéssel kapcsolatos változók (mesterséges intelligencia, közlekedési technológiák)
Rendszerszintű háború kitörése	Egyes technológiai fejlődéssel kapcsolatos változók (innovációhoz való hozzáférés)	Egyes környezeti változók (mesterséges környezet, emberi tevékenység)	Egyéb ideológiai és normatív környezeti elemek
Nem állami szereplők és az állam közötti dinamikával kapcsolatos egyes változók (pl. nemzetközi szervezetek, erőszakhasználat megosztása, regionalizáció)	Az állam átalakulásával kapcsolatos változók	Állami szintű változások (fegyverkezés, érdekalapú együttműködések, államigazgatási trendek)	Szociális-gazdasági változók (társadalmi aszimmetriák, létminimum alatt élők, népességszám)
	Politikai ideológiák és politikai törésvonalak	Nemzetközi jogi normák változása	Egyes állami szintű változók (szövetségi rendszerek, államon belüli centralizáltság mértéke, állami és nem állami szféra összefonódása)

3. Az állami és nem állami szereplők versengését meghatározó környezet, amelynek része a technológiai fejlődés, a gazdasági és természeti környezet, valamint az ideológiai és normatív környezet.

A világtrendre ható változók közötti dinamika meghatározása azért fontos, hogy láthassuk a köztük lévő hatásmechanizmusokat. Feltételezhető, hogy

vannak tényezők, amelyek nagyobb mértékben hatnak a többire, mint mások (hatásfok); és vannak tényezők, amelyekre nagyobb mértékben hat a többi, így kevésbé függetlenek (hatottsági szint). E két dimenzió mentén négy csoportra tudjuk osztani a változókat:

1. aktív változók: magas hatásfokkal és alacsony hatottsággal rendelkező változók;

2. dinamikus változók: magas hatásfokkal és magas hatottsággal rendelkező változók;
3. reaktív változók: alacsony hatásfokkal és magas hatottsággal rendelkező változók;
4. lusta változók: alacsony hatásfokkal és alacsony hatottsággal rendelkező változók.

A világrend alkotóelemeit a 2. ábrán látható módon tudjuk csoportosítani a hatásuk és hatottságuk alapján felállított négy kategóriába.

Az ilyen típusú kategorizálás segítségével a világrenddel kapcsolatban az alábbi általános következtetéseket vontuk le a kutatás első szakaszában:

- Az állami szinten értelmezett világrenddel kapcsolatos változók közül egyedül a rendszerszintű háború kitörése lenne nagy hatással a világrend egészére. Ez azt jelenti, hogy az államok mozgásterre és szerepe csökken a világrend befolyásolása tekintetében, hiszen egy jövőbeni multipoláris világban nem lesz olyan döntő befolyással bíró globális hegemón, amely egymaga át tudná alakítani a világpolitika rendszerét.
- Bár az állam átalakulása és a politikai ideológiák terjedése nagyon nagy hatással van a világrendszer egészére, ugyanakkor a folyamat kiszámíthatatlan, hiszen (dinamikus változóként) rengeteg más tényező is hatással van rá.
- Szerepük átalakulásával párhuzamosan az államok igyekezhetnek

átmenteni a hatalmukat a nem állami szféra befolyásolásával – például nemzetközi szervezetben vagy transznacionális és egyéb profitorientált szervezetekben való részese-désszerzéssel.

- A technológiai fejlődés több elemének (így a virtualizációnak, a robotizációnak, a mesterséges intelligencia fejlődésének stb.) alacsony a hatottsági értéke, ezért az a világrendtől és a szereplők viselkedésétől szinte független iramban és irányban folyik.
- A klimatikus (pl. globális felmelegedés) és a kozmikus (pl. élehető bolygó vagy idegen faj felfedezése) környezeti események más tényezőktől függetlenül történének, mégis alapvetően átalakítanák a világrendet.

A világ 2030-ban: a valószínűsíthető politikai és gazdasági trendek

A fenti elméleti keretek kidolgozása után, kutatási projektünk következő szakaszában összeszedtük mintegy 40 neves nemzetközi kutatóintézet legfrissebb közép- és hosszú távú előrejelzését a 2030-tól 2050-ig terjedő időszakban várható főbb nemzetközi politikai és gazdasági folyamatokról. Ennek több célja volt: egyrészt így megismerhettük az ilyen kutatások módszertanát, másrészt tartalmilag merítettünk az előrejelzésekből, harmadrészt pedig lehetővé vált a különböző prognózisok összehasonlítása.

Kutatásunk kiindulópontját tehát olyan elemzések képezték (lásd a jegyzetekben szereplő végleges listát),⁷ amelyek az alábbi feltételeknek megfeleltek:

- neves, nemzetközileg elismert kutatóintézet (*think tank*), kormányzati szerv vagy nemzetközi egyesülés készítette;
- hosszabb terjedelmű (többnyire 20-nál több oldalas);
- az utóbbi három évben (2014–2016) publikálták;
- időhorizontjukat tekintve a 2025–2050-es időszakra vonatkozóan foglalmazták meg a prognózisukat; valamint
- átfogó geopolitikai jövőanalízist kísérelnek meg.

Az alábbiakban e közép- és hosszú távú előrejelzések főbb következtetéseit, többé-kevésbé egybecsengő predikcióit mutatjuk be. A források feldolgozása során nyolc fő csoportba rendeztük a változókat (lásd alább), majd a feldolgozott szakirodalomban való előfordulásuk gyakorisága alapján súlyoztuk őket, így alakítottuk ki a nagy bizonyossággal bekövetkező folyamatokat. Lényegében azokat a valószínűsíthető folyamatokat írjuk le, amelyekről viszonylag átfogó konszenzus rajzolódik ki az előrejelzések alapján, a vitatott kérdésekkel pedig a tanulmány későbbi részében foglalkozunk.

Ahogy a fentiekből is látszik, nem vontuk be az elemzésünkbe a kizárólag egy-egy adott területre (pl. biztonságpolitika, technológiai fejlődés, demográfia stb.) koncentráló anyagokat. Emellett kiemelendő,

hogy az adatbázisunk létrehozása során a földrajzi reprezentativitás másodlagos szempont volt: a vizsgált előrejelzések túlnyomó része Észak-Amerika vagy az Európai Unió területén készült.

Az alábbiakban tehát a nemzetközi politika és gazdaság közép- és hosszú távú alakulásáról készült prognózisok leggyakoribb állításait, legjellemzőbb forgatókönyveit mutatjuk be.

Általános trendek

A feldolgozott előrejelzéseket összességében politikai és környezeti pesszimizmus, míg mérsékelt gazdasági optimizmus jellemezte, gyakran az egyes dimenziók közötti ellentmondások feloldása nélkül.

A nemzetközi rendszer szintjén meghatározónak bizonyultak a hegemonikus rend – az ún. *Pax Americana* – folytatódó hanyatlásával összefüggő félelmek. A keletkező hatalmi űrt ugyanis a multilaterális intézmények, nemzetközi integrációk – tartós legitimációs válságuk és belső gyengeségeik miatt – nem képesek betölteni. Helyettük egy multipoláris rendet vizionál a legtöbb előrejelzés, a globális politikát pedig fokozódó konfliktusosság, a nacionalizmusok megerősödése és az erőforrásokhoz való hozzáférésért folytatott versengés kiéleződése jellemzi.

Gazdasági szempontból optimistább képet kínál a szakirodalom. Szinte az összes vizsgált anyag kiemeli a fejlődő országok gazdasági előretörését és azzal párhuzamosan egy globális középosztály kialakulásának a jövőképét. Ugyanakkor

a szakértők között nincs egyetértés arról, hogy a gazdasági interdependenciák elmélyülése vagy a nacionalizmusból/populizmusból eredő protekcionizmus térnyerése várható-e. (Az előrejelzésekben a legtöbb vitát generáló három tényezőt a következő alfejezetben értékeljük.)

Az 1990-es években született, sokáig népszerű, az energetikai és demográfiai világvégét vizionáló forgatókönyvek az elmúlt években egyértelműen háttérbe szorultak. A tanulmányok inkább a klímaváltozás biztonsági következményeire, valamint az innovációs potenciálban rejlő lehetőségekre helyezik a hangsúlyt.

Az állam szerepének változása

Az állam nem szűnik meg, csak átalakul

A legtöbb elemzés egyetért abban, hogy globális szinten az állam marad a meghatározó szereplő, de azért némileg erodálódik a klasszikus, vesztfáliai típusú rendszer: egyrészt erősödik a nem állami szereplők befolyása, másrészt a történelem meghaladhatja a hagyományos nemzetállam koncepcióját.⁸

A szakirodalomban gyakran felmerül a nyugati típusú állam hanyatlásának a forgatókönyve. Ennek okai között az újraelosztó rendszerek problémái, a társadalmi kohéziót aláásó jövedelmi különbségek, a posztkapitalista ideológiák térnyerése, valamint a képviseleti demokráciába vetett hit meggyengülése állhatnak.

Az állam működése vélhetően jelentősen át fog alakulni az információs társadalom korában. A digitalizációval és az internet-hozzáférés szélesebb körűvé

válásával új véleménynyilvánítási formák jelennek meg, ezért az elemzők túlnyomó része szerint felértékelődik a civil társadalom, és újabb lehetőségek nyílnak a többszintű kormányzásra.

Geopolitikai egyensúly

Élet globális hegemon nélkül

A vizsgált előrejelzések többsége egy többpólusú, poszthegemonikus rendet vázol fel a 2025–2050 közti időszakra, mellyel egyidejűleg fokozódik a geostratégiai vetélkedés, a nacionalizmus, valamint az államközi konfliktusok valószínűsége. Ezzel párhuzamosan a katonai-védelmi kiadások növekedését prognosztizálják, részben az új típusú biztonsági kihívások (pl. terrorizmus, kibertámadások, biológiai fegyverek stb.) kezelése céljából.

Ami az államközi viszonyokat illeti, az Amerikai Egyesült Államok vélhetően továbbra is szuperhatalom marad, de kevésbé intervencionista politikát fog folytatni, és az Európai Unió nemzetközi szerepe is csökken majd (a szükséges politikai reformok hiányában). Mellettük olyan regionális hatalmak jelennek meg a globális szintéren, mint Kína vagy Oroszország, amelyek határozottabban lépnek fel a saját befolyási övezetükben. Latin-Amerika növekedési kilátásai továbbra is erősen függnak majd a nyersanyagok nemzetközi árától, míg a Közel-Kelet és Észak-Afrika még 2030-ban is meglehetősen instabil térség lesz.

A közbeszédben Kína globális felemelkedése tekinthető az egyik legfontosabb

potenciális átalakulásnak. A vizsgált szakanyagok között szinte teljes egyetértés volt abban, hogy a kínai gazdaság továbbra is viszonylag gyors tempóban, mintegy évi 5-8 százalékkal fog növekedni az elkövetkező évtized során, ám a gazdaság szerkezete némileg átalakul, és a közvetlen tőkebefektetések helyett egyre inkább a belső fogyasztásra, a középosztály stabilizációjára helyeződik a hangsúly. A politikai színtéren Kína további erősödése várható, de rendszer szintű háborút (pl. a dél-kínai-tengeri szigetek kapcsán) nem vizionálnak az előrejelzések. Kína semmiképp sem érdekelt a protekcionizmus előretörésében, így az ország a szabadkereskedelem egyik legfontosabb támogatója maradhat. E téren az Európai Unió és Kína mindenképp partnerségi viszonyt tud kialakítani.

Nemzetközi intézmények A multilateralizmus vége

Az előrejelzések többsége szerint az előzőekben vázolt poszthegeomonikus rendszerben a nemzetközi intézmények és a multilateralizmus gyakorlata némileg hitelét veszti és meggyengül. Az ENSZ komoly legitimációs válságon megy keresztül, de nem merül fel érdemi alternatívája. A jövőben vélhetően szűkebb, jól definiált humanitárius (pl. békefenntartás, emberi jogok) és fenntarthatósági (pl. környezetvédelem, szegénység elleni küzdelem) célokat szolgál majd.

A szakértők véleménye egybecseng a tekintetben, hogy az Európai Unió rengeteg válsaggal találja szembe magát,

ezért egyféle szupranacionális föderáció helyett sokkal inkább egy fragmentált, korlátozottan működő értékközösségekben látják az integráció jövőjét (szuperhatalom helyett „szuperpartneri” státusz).

Globális gazdasági folyamatok A világgazdaság középpontja Ázsiába tolódik át

Míg az elemzések a nemzetközi politikai viszonyok kapcsán meglehetősen borúlátóak, addig a globális gazdasági folyamatokról sokkal optimistább forgatókönyveket vázolnak fel. 2050-ig egyértelműen a fejlődő országok jelentik a világgazdaság motorját. Az előrejelzések globális szinten a reál GDP évi átlag 3 százalékos növekedéséről szólnak a 2014–2050 közötti időszakra vonatkozóan. A világ öt vezető gazdasága az évszázad közepére Kína, India, az USA, Indonézia és Brazília lesz.

A kereskedelmi viszonyok alakulásának megítélése mindemellett kifejezetten ellentmondásos: sokan úgy gondolják, hogy 2020 után egyre inkább teret nyer a protekcionizmus, mások viszont a globalizáció miatt a gazdasági interdependencia elmélyülésével számolnak.

A meghatározó nemzetközi valuta továbbra is a dollár marad. A nemzetközi piacok fontos, gyakran az egyes államok hatalmát is túlszárnyaló szereplői lesznek a transznacionális vállalatok (TNC-k), amelyek között az innovációs potenciál lesz a legfontosabb kiválasztó tényező.

Értékek, ideológiák

A történelem vége... légüres térben?

A hidegháború utáni világrend főbb ideológiai trendjeinek (pl. liberális multilateralizmus) kora leáldozóban van – helyettük azonban a közeljövőben nem emelkedik ki egy meghatározó ideológiai alternatíva. Emellett a 2008-as pénzügyi világválság nyomán a kapitalizmus eszméje is jelentősen megkopott.

A szakirodalom szerint jelentős átalakulás várható a nyugati belpolitikában is: a hagyományos bal- és jobboldali ideológiai ellentétet idővel túlhaladja a politika. Egyes előrejelzések szerint az internet és a globalizáció miatt kialakul egy világpolgári identitás, míg mások mellett érvelnek, hogy – paradox módon – felértékelődhet a személyes (vallási, etnikai vagy nemzeti) identitás.

Technológia

Kétélű fegyver

Az előrejelzések szerint az egyik legmeghatározóbb trend, hogy további forradalmi tempójú technológiai fejlődés várható 2050-ig. Ennek a legfőbb területe a robotika, a bio- és nanotechnológia, valamint az ún. *big data* (a felhasználók által előállított óriási adatmennyiség) elemzése lesz. Ez a fejlődés komoly kockázatokat is rejt, mind etikai (pl. mesterséges intelligencia), mind biztonsági szempontból (pl. kibertámadások). Nagy horderejű társadalmi hatásokkal is számolni kell – példának okáért az automatizálás miatt megszűnő állások esetében –, amelyek komoly feszültségekhez vezethetnek.

Az energetika terén széles körű az egyetértés arról, hogy a fosszilis energiahordozók korszaka nem ér ugyan hirtelen véget, de a nemzetközi energiaipar nagy nyertese várhatóan a megújuló energia és a földgáz lesz. Emellett a cseppfolyósított földgáz (*liquefied natural gas*, LNG), az e-mobilitás és az önvezető autók válhatnak fontosabbá.

Természeti tényezők

A klíma és a biztonság összefonódik

A vizsgált prognózisok szinte kivétel nélkül kiemelik, hogy a klímaváltozás és a természeti erőforrásokhoz való hozzáférés az évszázad közepére döntő stratégiai kérdéssé válik. Kifejezetten hangsúlyosan kezelik a klímamenekültek, az éhínség/ivóvízhiány, illetve a fegyveres konfliktusok veszélyét. A szakirodalomban jóformán teljes a konszenzus arról is, hogy valószínűleg a növekvő nemzetközi nyomás ellenére sem sikerül a 2,7°C-os párizsi klímacél alatt tartani a globális felmelegedés mértékét.

Demográfia

Népességrobbanás a fejlődő világban

A Föld lakossága továbbra is rohamtempóban nő: az előrejelzések szerint 2050-re már 9,3 milliárd ember fog élni a bolygón. Ez mindenekelőtt a fejlődő világban tapasztalható demográfiai robbanásnak tudható be, amellyel párhuzamosan kiszélesedik a globális középosztály is. A fejlett világban ezzel szemben mindinkább eloregednek a társadalmak, ami

a szociális ellátórendszer válságához vezethet. Nemzetközi szinten egyre inkább fokozódik az urbanizáció, és az évszázad közepére a világ népességének már 70 százaléka (!) városlakó lesz.

Jelenleg a Föld lakosságának kb. 3 százaléka migráns. Ez az arány érdemben nem fog változni, ugyanakkor a populáció növekedésével a migrációt választók abszolút száma is nőni fog. Emellett a klímaváltozás miatt egyre többen kényszerülhetnek a lakóhelyük elhagyására, ami komoly jogi és politikai problémákat vet fel.

Újdonságot jelent a mostani előrejelzésekben, hogy a demográfiai robbanást adottságként kezelik, és azt nem kötik – egyfajta malthusi logikával⁹ – a biztonsági és jóléti kockázatok szükségyszerű növekedéséhez.

A jövő kutatás főbb törésvonalai – a világtrend alakulásának kulcsváltói

Az előző részben bemutatott, a szakirodalom alapján többé-kevésbé valószínűnek tekinthető trendeken túl három olyan kérdést is találhatunk, amelyről nemhogy konszenzus nem született, de komoly szakirodalmi vita is kialakult. Kutatásunkban ezek a tényezők tekinthetőek a kulcsváltóknak, hiszen alakulásuk nagyban befolyásolja a nemzetközi politikai és gazdasági folyamatokat. Fontos külön kihangsúlyozni: e tényezők tehát a világtrendnek nem a legfontosabb, hanem a legvitatottabb és

így a legkiszámíthatatlanabbnak tekintett elemei, a lehetséges forgatókönyvet is ezek alapján tudjuk meghatározni.

Ilyen értelemben kulcsváltónak tekinthetők a következők:

1. *Oroszország szerepe a nemzetközi rendszerben.* Az orosz külpolitika agresszívabbá válik, vagy az ország elfogadja a nemzetközi rendszer status quóját, az ahhoz kötődő jogi normákat?
2. *A világgazdasági fejlődés iránya.* A protekcionizmus vagy az interdependenciák elmélyülése lesz a jellemzőbb az elkövetkező évtizedekben?
3. *A populizmus mint politikai ideológia előretörése Nyugaton.* Mennyire lesznek fontosak a populista mozgalmak, pártok a nyugati országok politikai fejlődésében?

Az alábbiakban jellemezni fogjuk a három kulcsváltót, bemutatjuk az általuk lehetségesen felvett értékeket, azonosítjuk azokat az egyéb változókat, amelyek hatással vannak az alakulásukra, valamint az egyes kimeneteket a valószínűségük alapján értékeljük.

Oroszország szerepe a nemzetközi rendszerben¹⁰

Az egyik fő kérdéskör, amelynek kapcsán jelentős viták alakultak ki a szakirodalomban, Oroszországnak a nemzetközi politikában betöltött szerepére vonatkozik. Ez korántsem jelenti azt, hogy Moszkva tekinthető a legfontosabb

aktornak a nemzetközi rendszer jövője szempontjából; inkább arra szeretnénk rávilágítani, hogy a térséggel kapcsolatban mennyire nincs konszenzus a szakértők között. Oroszország az elmúlt években a nemzetközi rendszer egyes alapnormáit (területi szuverenitás, be nem avatkozás elve, a határok sérthetlensége) figyelmen kívül hagyva folytatta a külpolitikáját (lásd a 2008-as georgiai, illetve a 2014 óta tartó ukrajnai válságot). Emellett az utóbbi években a világ más régióiban (például Szíriában és Líbiában) klasszikus nagyhatalmi szerepet igyekeznek betölteni. A jövőbeni világrendet nagyban befolyásolja, hogy középtávon is folytatja-e ezt a típusú fellépést.

A szakirodalom alapján e kulcsváltó a jövőben három lehetséges értéket vehet fel, vagyis Moszkva és a nemzetközi rendszer viszonya három irányba mozdulhat el:

1. Oroszország folytathatja a status quót megkérdőjelező, agresszív fellépését;
2. külpolitikája pacifikálódik és a nemzetközi jogi normákhoz igazodik; vagy
3. az ország belpolitikai és gazdasági válságok miatt destabilizálódik.

A jövődől kimenetet elsősorban az befolyásolja, hogy Oroszország mennyire bizonyul sikeresnek az egyes gazdasági problémák – például az alacsony nemzetközi nyersanyagárak, a beruházások hiánya, a korrupciónak és a nemzetközi szankcióknak az orosz gazdaságra gyakorolt hatása – kezelésében. A szakirodalom szerint politikai sikon a legfontosabb

kérdés az, hogy Oroszország mennyire érzi fenyegetettnek a saját értelmezése szerinti befolyási zónáit, illetve hogy milyen ideológiai, esetleg személyi változások következnek be a politikai vezetés csúcsán.

Kutatásunk részeként a témával kapcsolatosan kérdőíves felmérést készítettünk a magyar külpolitika-tudományi közösség jeles képviselői körében, akiknek a véleménye erősen megoszlott Oroszországnak a világrenddel szembeni agresszív fellépése kapcsán (3. ábra). A válaszadók 29 százaléka szerint a konfrontáció kevésbé valószínű, 45 százalékuk szerint inkább valószínű, míg mintegy negyediknek nem volt határozott véleménye a kérdésben.¹¹

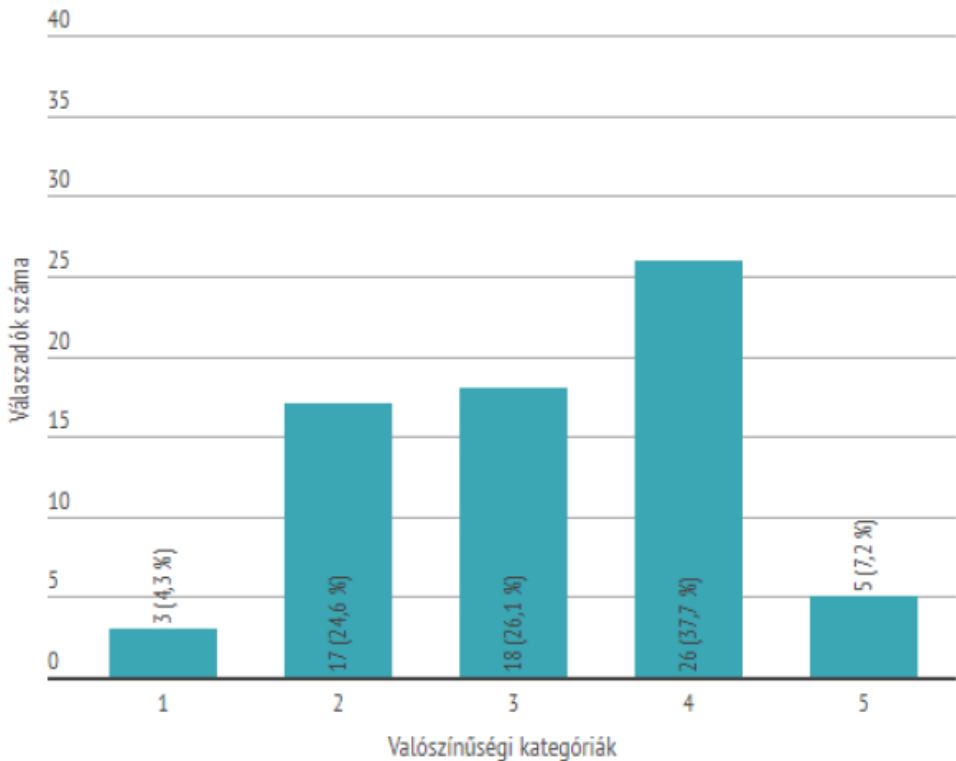
A világgazdasági fejlődés iránya

Az előrejelzések második ellentmondásos része a nemzetközi gazdaság növekedésére vonatkozik, pontosabban szólva a kereskedelemre. Vajon középtávon a mélyülő interdependenciák, a globalizálódás lesz-e továbbra is meghatározó, vagy egyfajta zártság és protekcionizmus kora köszönt be?¹² Ez a kérdés módszertanilag leginkább az egyes államok külkereskedelmének a GDP-hez mért arányában, illetve a multilaterális kereskedelmi egyezmények számán keresztül vizsgálható.

Közgazdasági szempontból a legtöbb állami és vállalati szereplő csak nyerhet az együttműködésen és a komparatív előnyök kihasználásán, de a globalizáció politikai következményei már sokkal kevésbé mutatnak azonos irányba. Ahogy a

3. ábra

Az Oroszországnak a világtrenddel szembeni agresszív fellépéséről alkotott vélemény¹¹

szakirodalom is kiemeli, az elmúlt években a „globalizáció vesztese” jól meghatározható választói csoporttá váltak a legtöbb nyugati országban. Sőt, az előrejelzések egy része szerint a hagyományos bal- és jobboldali politikai megosztottságot már felváltotta a globalizációpárti/globalizációellenes ideológiai ellentét. A globális gazdaság elmélyülése azonban nemcsak politikai, hanem elsősorban gazdasági síkon, a transznacionális vállalatok (TNC-k) ténykedése és érdekei mentén fog vélhetően megtörténni.

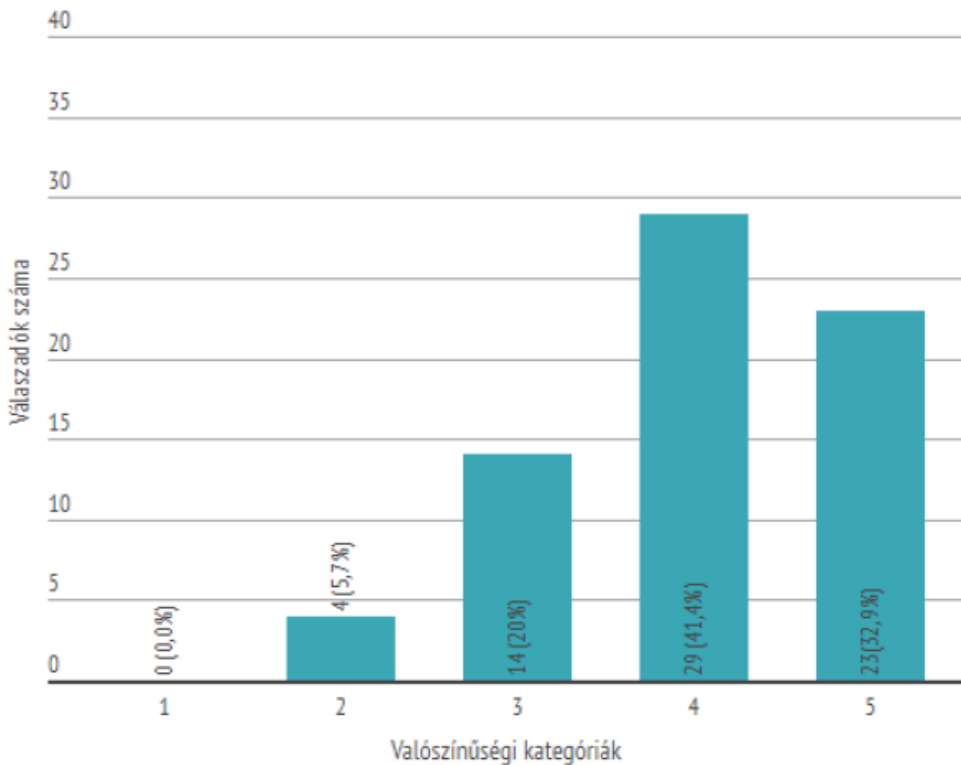
Az általunk megkérdezett magyar kutatók döntő többsége, 74 százaléka szerint erősödni fognak a gazdasági interdependenciák, és mindössze kevesebb mint 6 százalékuk gondolta az ellenkezőjét.

Populista ideológiák

A harmadik leginkább vitatott pont a szakirodalomban a populizmusnak a nyugati országok politikai rendszerében játszó szerepe. Itt érdemes elsőként

4. ábra

A nemzetközi gazdasági interdependenciák megerősödésének megítélése¹⁴

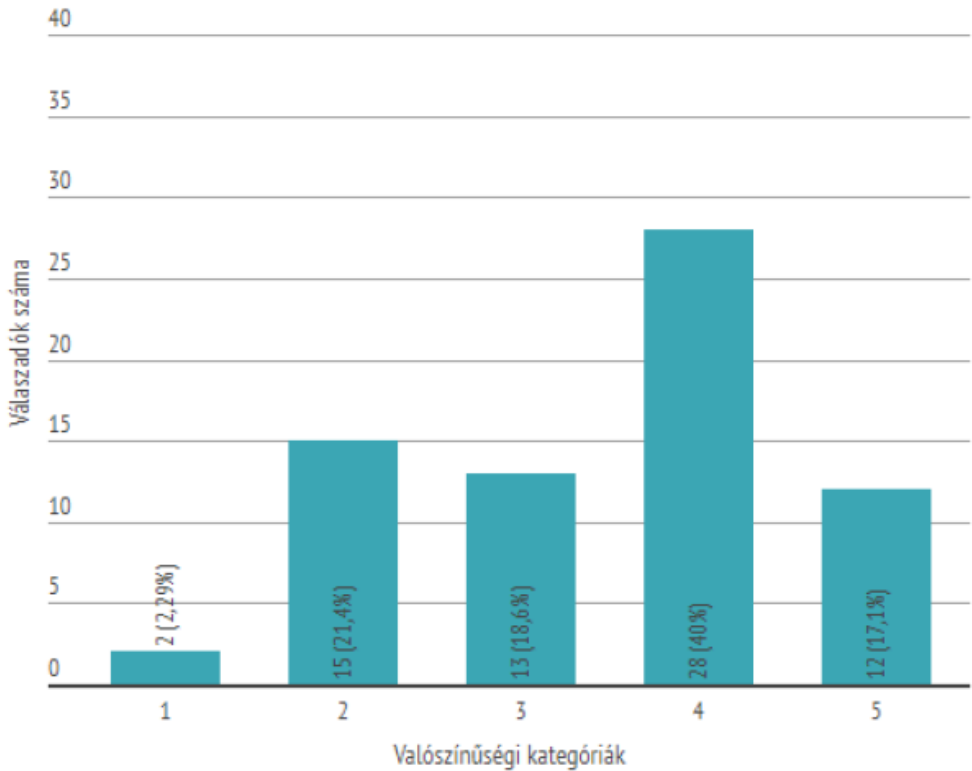

tisztázni magát a fogalmat, ugyanis az utóbbi években a politikai közbeszéd visszatérő elemévé vált a populizmus, sokszor a pontos definíciójának az ismerete nélkül. A populizmus szót a jelen tanulmány nem politikai, hanem szakmai értelemben használja: azokat az új típusú politikai erőket értjük alatta, amelyek nem illeszthetők be a hagyományos jobb-bal felosztású politikai palettába, és részben vagy teljesen a status quo ellen lépnek fel.¹⁵ Emellett gyakori jellemzőjük a *mainstream* pártok elutasítása,

a nemzetközi kormányzatiság létjogosultságának a tagadása, illetve a gazdasági vagy társadalmi bezárkózás iránti igény. A populizmus társadalmi bázisát elsősorban a globalizáció folyamatának a károsultjai, jellemzően az alsó középosztály tagjai jelentik. E trend mögött gazdasági-versenyképességi félelmek éppúgy meghúzódnak, mint biztonsági vagy kulturális természetűek.

A populizmus jövőbeni szerepe kapcsán több lehetséges kimenetet fogalmaztunk meg. Előfordulhat, hogy a populista

5. ábra

A populista/rendszerellenes ideológiák megerősödésének megítélése¹⁶

ideológiák iránti választói „kereslet” idővel csökken, de az is, hogy azok a politika állandó, korlátozott befolyású kísérőjelenségei maradnak. Végül, egyes veszjóslóbb előrejelzések alapján elképzelhető az is, hogy a nacionalizmus és a protekcionizmus új korszaka következik be a 2030-as évekre.

A populizmus szerepe gazdasági szempontból a fejlett világban tapasztalható társadalmi feszültségek, a fejlődő világban a versenytárs jelentette fenyegetésként való érzékelése, míg politikai síkon

a *mainstream* pártok teljesítményének a választói megítélése révén lesz a kulcskérdés.

A kérdőíves felmérésünk során a kutatók 57 százaléka szerint középtávon erősödni fognak a rendszerellenes, populista ideológiák a nyugati világban, míg az ellenkezőjéről csak a válaszadók egynegyede fejezte ki a meggyőződését.

6. ábra

A legfontosabb törésvonalak és a rájuk ható tényezők

Kutatásunk eredménye szerint tehát a három kulcsváltozó (Oroszország szerepe, a világgazdaság fejlődési iránya, valamint a nyugati populizmus kérdése) alakulása egyéb változókra vezethető

viszsa. A három törésvonal ráadásul egymásra is nagymértékben és kölcsönösen hat, így alakulásuk nem választható el egymástól (6. ábra).

A világ 2030-ban – három forgatókönyv

A fenti törésvonalak alapján – konzisztenciavizsgálat segítségével – felvázoltuk a legnagyobb valószínűséggel bekövetkező forgatókönyveket arra vonatkozóan, hogy hogyan alakulhat a világtrend 2030-ra, illetve a várható kimenetek valószínűségét is egy kérdőíves kutatás tárgyává tettük. E forgatókönyveket a három kulcsváltozóra alapoztuk. Ezek alapján a következő scenáriók vázolhatók fel.

A békés, globalizált világ forgatókönyve

E forgatókönyv esetén 2030-ig az interdependenciák folyamatosan nőnek, a gazdasági kapcsolatok pedig tovább mélyülnek. Kontinensünkön a populista tendenciák vagy elmúlnak, vagy nem alakítják át alapvetően a politikai napirendet, a fősodorba tartozó pártok pedig visszaszerzik vezető pozícióikat. Oroszország nem folytat rendszerellenes külpolitikát, hanem békésen integrálódik az eurázsiai gazdasági térbe. A konfliktusok ugyan nem szűnnek meg a világon, de rendszerszintű háború nem következik be. A fejlődő országok megfelelő növekedést produkálnak, de nem előzik le a fejletteket.

Ez a scenárió a következő események bekövetkezése esetén valószínűsíthető:

- A globalizáció veszteségeinek a problémáit a *mainstream* politikai pártok kezelni tudják, és a társadalom egyéb kihívásaira is képesek megfelelő válaszokat adni. Politikusaik továbbra

is jelentős népszerűségnek fognak örvendeni.

- A nem állami gazdasági szereplők súlya nő, a politikai aktorok nem fogják érdemben korlátozni a tevékenységüket. A vállalatok, cégek egyre erősebbé válnak, akárcsak a nemzetközi gazdasági intézmények. Szabadkereskedelmi egyezmények sora jön létre, többek között az Európai Unió és az Egyesült Államok között, illetve a csendes-óceáni térségben is.
- A fejlett világ gazdaságilag stabilan növekvő pályára áll, míg a fejlődő országok gazdasági súlya is növekedhet, és azt a nyugati társadalmak nem érzik veszélyforrásnak.
- Az energiapiacra nem lesznek váratlan sokkok, az energiahordozók ára nem változik jelentősen.
- Oroszország a szükséges strukturális reformok útjára lép, és a Putyin-érát követően sem kerülnek hatalomra rendszerellenes politikusok. A poszt-szovjet térség követi Moszkvát a reformok megvalósításában.
- Kína konstruktív szereplője a nemzetközi világnak, és aktívan részt vesz a válságok megoldásában.

A konfliktusos, globalizált világ forgatókönyve

E forgatókönyv esetén, az előzőhöz hasonlóan, a nyugati populizmus csökkenő tendenciát mutat vagy kísérelés maradvány marad, az interdependenciák mélyülnek – elsősorban kereskedelmi egyezmények és nemzetközi tőkebefektetések által. Azonban

a politikai szféra megtartja a gazdasági feletti dominanciáját, és a politikai érdekek mentén konfliktusok robbannak ki, még akkor is, ha azok gazdaságilag nem feltétlenül térülnek meg. Ennek a folyamatnak az elsődleges mozgatója nagy valószínűséggel Oroszország rendszerellenes tevékenysége vagy destabilizálódása lehet. A feszültségek vagy rendszerszintű háborúhoz, vagy folyamatos konfliktusos állapothoz vezetnek. Ez utóbbi esetén a nyugati vállalatok megőrzik a fontos pozícióikat, a nyugati államok befolyása azonban folyamatosan visszaszorul. Ez a környezet ideális terepet jelent a populista pártok számára, amelyek meghatározó szerepet fognak játszani az európai és az amerikai politikában, ami további kiszámíthatatlansághoz és instabilitáshoz vezet.

Az előző felsoroláshoz viszonyítva ennek a forgatókönyvnek a valószínűsége akkor nő meg, ha:

- Az energiapiacra váratlan sokkok jönnek létre, amelyek az energiahordozók árát nagymértékben megnövelik vagy lecsökkentik. A Kőolaj-exportáló Országok Szervezete (OPEC) nem képes érdemben meghatározni az energetikai piacokat.
- Oroszország nem lép a szükséges strukturális reformok útjára, nem zajlik le a politikai és gazdasági modernizáció, így az ország destabilizálódhat, magával rántva Közép-Ázsiát.
- A Putyin-érát követően rendszerellenes politikások kerülnek hatalomra Oroszországban, akik agresszív külpolitikával ellensúlyozzák a belső,

elsősorban gazdasági és szociális kihívásokat.

- Közép-Európában újabb konfliktusok jönnek létre Oroszország és Nyugat-Európa között, a legnagyobb valószínűség szerint Fehéroroszország kapcsán, vagy pedig az orosz destabilizáció indukál rendszerszintű feszültségeket.¹⁷

A konfliktusos, elzárkózó világ forgatókönyve

A harmadik forgatókönyv szerint a populista tendenciák megerősödnek a nyugati világban, s ennek következtében a politikai szereplők képessé válnak arra, hogy lefékezzék vagy akár visszafordítsák a gazdasági kapcsolatok fejlődését. Az államok gazdaságilag bezárkóznak, a protekcionista tendenciák felerősödnek, a nemzetközi intézmények egzisztenciális válságba kerülhetnek. Oroszország – vagy más, nagy belső piaccal rendelkező államok – ebben a környezetben könnyen folytathat rendszerellenes politikát, illetve destabilizálódhat. A korlátozott nemzetközi gazdasági kapcsolatok miatt konfliktusossá válnak a politikaiak is, s a rendszerszintű vagy akár nukleáris háború kirobbanásának a lehetősége is valós veszély. Számos állam militarizálódik, a kormányok pedig igyekeznek az irányításuk alá vonni a gazdasági szereplők tevékenységét. Az állam visszanyeri a korábbi domináns pozícióját. E forgatókönyv a következő konkrét események bekövetkezése esetén valószínűsíthető:

- A globalizáció veszteségeinek a problémáit nem sikerül felismerni és kezelni, és a hagyományos pártok a társadalom egyéb kihívásaira sem képesek megfelelő válaszokat adni, ennek következtében pedig átalakul az európai pártrendszer.
- A nem állami gazdasági szereplők súlya csökken, a politikai szereplők (pártok, államok, NGO-k) érdemben korlátozzák a tevékenységüket (pl. vámok emelésével, szabályozások szigorításával, stb.).
- A fejlett világ gazdasága nem áll stabilan növekvő pályára, és a fejlődő országok gazdasági szerepének a növekedését fenyegetésként érzékelik Nyugaton.
- Az energiapiacra váratlan sokkok jönnek létre, amelyek az energiahordozók árát nagymértékben megnövelik vagy lecsökkentik.
- Oroszország nem lép a szükséges strukturális reformok útjára, nem zajlik le a politikai és gazdasági modernizáció, esetleg a Putyin-érát követően rendszerellenes politikusok kerülnek hatalomra az országban.

A három forgatókönyv valószínűsége

Az általunk azonosított három forgatókönyv bekövetkezési esélye természetesen eltérő. A legtöbben, a megkérdezettek 73 százaléka szerint a második forgatókönyv (a globalizált és konfliktusos világ) a legvalószínűbb, míg 27 százalékuk az elsőt (globalizált és békés

világ) scenáriót tartotta a legesélyesebbnek. A harmadikat senki nem nevezte meg az első helyen, azonban a megkérdezettek kb. egyharmada a második helyre sorolta.

A három forgatókönyv bekövetkezéséhez eltérő események vezetnének el a 2017. évi állapotoktól. Békés és globalizált világra nagyobb válságok hiányában számíthatunk, éppen ezért nevezhetjük ezt a scenáriót a „*business as usual*” forgatókönyvnek (még ha nem is erre van a legnagyobb kilátás). A globalizált és konfliktusos világ esélyeit ezzel szemben a nagyobb gazdasági sokkok növelik. Politikai válságok ugyanakkor elsősorban a harmadik scenáriót valószínűsítik: ahhoz ugyanis, hogy a protekcionista tendenciák erősödjenek, a politikai szereplőknek drasztikus mértékben meg kell erősödniük a gazdaságiakkal szemben. Erre azonban jelenleg nem látunk komoly lehetőséget.

„Fekete hattyúk”

Az eddigiekben a szakirodalmi előrejelzések és egyéb kutatásaink fényében igyekeztük felvázolni a legvalószínűbb forgatókönyveket arra nézve, hogy milyen irányba változhat a nemzetközi rendszer az elkövetkező évek, évtizedek során. A jövőben azonban számos olyan esemény következhet be, amely megkérdőjelezheti a kutatásunk relevanciáját.

A szakirodalom általánosságban a kis valószínűségű, de nagy (esetünkben rendszerszintű) hatással bíró jelenségeket „fekete hattyúknak” nevezi.¹⁸ A jövőkutatásban ezek azok az események,

amelyek bekövetkezése esetén a kutatás alapvető feltételezései már érvényüket veszítik, és új előrejelzések készítésére van szükség. Ezek tehát azok a pontok, amelyek lehatárolják a jövőkutatás lehetséges érvényességét és mozgásterét.

Általánosságban elmondható, hogy a technológiai fejlődés szinte minden irányát önmagában is fekete hattyúként kezeli a szakirodalom. Emellett pedig visszatérő elem a kínai politikai, gazdasági fejlődés körüli bizonytalanság, amely alapjaiban rendítheti meg a nemzetközi rendszert.

A fekete hattyúkkal kapcsolatos legátfogóbb felsorolást az amerikai Nemzeti Hírszerzési Igazgatóság (*Directorate of National Intelligence*) készítette el,¹⁹ melyben az alábbi potenciálisan releváns eseményeket vetik fel:

- globális járvány kitörése;
- a klímaváltozás felgyorsulása;
- az Európai Unió (vagy akár csak az eurózóna) összeomlása;
- Kína átalakulása (legyen szó akár demokratizálódásról, akár teljes destabilizációról) vagy agresszív fellépése;
- reformtörekvések, nyitás Iránban;
- atomháború kirobbanása;
- izolacionista fordulat az Egyesült Államokban; vagy akár
- úgynevezett „szoláris geomágneses viharok”, amelyek a telekommunikációs, műholdas rendszereket bénítanák meg.

Ahogy az e felsorolásból is látszik, nagyon sokféle fekete hattyú található meg

a szakirodalomban: némelyik politikai és katonai probléma, mások inkább gazdasági-társadalmi vagy akár technológiai jellegűek. Emellett vannak olyan felvetett ötletek, amelyek nem újszerűek, hanem már most is zajló folyamatok eszkalációját jelenthetik.

A magyarországi külpolitikai szakértők által kitöltött kérdőívünk utolsó kérdése is a fekete hattyúkra vonatkozott. A kapott leggyakoribb válaszokat az alábbi kategóriákba csoportosíthatjuk:

- *Geopolitika*: Putyin elnök bukása Oroszországban; az Európai Unió összeomlása; Törökország destabilizációja; a koreai konfliktus szélsőséges kieleződése.
- *Gazdaság*: az automatizáció és a robotika negatív hatása a munkaerőpiacra; újabb ipari forradalom.
- *Klíma/energetika*: a klímaváltozás (illetve az annak következtében kialakuló vízhiány, éhínség, migráció) felgyorsulása; a fosszilis energiahordozók kiapadása; a megújuló energia drasztikus térnyerése; a kozmikus környezet megváltozása.
- *Technológia*: a mesterséges intelligencia és a robotika hatásai; önvezető autók terjedése.

Összességében, a fekete hattyú típusú eseményeket éppen a jellegük miatt nagyon nehéz megjósolni. Ebben a kontextusban tehát talán nem is az a tanulság, hogy napjainkban mit tekintenek a legnagyobb rizikófaktornak, hanem hogy a jövőre vonatkozó forgatókönyvek elemzésekor számolnunk kell azzal is, hogy

egy-egy külső események akár teljesen fel-forgathatják az emberiség sorsának ala-kulását.

Konklúzió – tanulságok Magyarország számára

Kutatási projektünk célja azoknak az általános politikai, gazdasági és társadalmi trendeknek a feltérképezése volt, amelyek az elkövetkezendő 15-20 évben alakíthatják a globális folyamatokat. Az új világrend felvázolásakor neves elemző- és kutatóintézetek eredményeire épp-úgy támaszkodtunk, mint az elismert magyarországi külpolitikai szakértők kö-reben végzett felméréseinkre.

A főbb – többnyire nyugati – kuta-tóintézetek előrejelzéseit egyfajta ket-tősség jellemzi. Politikai szinten pesz-szimista kép rajzolódik ki: a nyugati világ dominanciájának, a nemzetközi multilateralizmusnak a gyengülése vár-ható, de új globális hegemon megjelenése helyett versengés alakul ki a regionális hatalmak között, és kiéleződnek az ál-lamközi konfliktusok. Gazdasági téren viszont sokkal optimistább forgatóköny-vekkel találkozhatunk: a demográfiai robbanásnak köszönhetően egy globális középosztály van kialakulóban, a világ gazdasági súlypontja pedig mindinkább a fejlődő világ felé tevődik át. További forradalmi technológiai fejlődés várható, eközben pedig egyre inkább felértékelődik a környezeti tényezők (ivóvíz, mező-gazdaság, energetika) szerepe.

Az előrejelzések között három kér-dés kapcsán van a legnagyobb eltérés. Ezek: Oroszország jövője, a gazdasági interdependenciák (kölsönös függőségi viszonyok) és a protekcionista tendenciák közötti feszültség, illetve a nyugati po-pulizmus lehetséges erősödése. Emellett felmerülhetnek olyan csekély valószínű-ségű, de potenciálisan nagy hatással bíró események („fekete hattyúk”), amelyek alapjaiban rendíthetik meg a jövőről szó-ló elképzeléseinket.

Az említett három kulcsváltozó lehet-séges kimenetelei alapján három forga-tókönyvet tudunk megalkotni: a békés és globalizált, a konfliktusos, de globalizált, valamint a konfliktusos és bezárkózó világ képét. E szcenáriók közül a meg-kérdezett és bevont kutatók a másodikat, kisebb részben az elsőt tartották a legva-lószínűbbnek.

Ebben a dinamikus környezetben kell Közép-Európa országainak,²⁰ így Ma-gyarországnak is kiaknáznia a felmerülő politikai és gazdasági lehetőségeket az elkövetkezendő évtizedek során. A cikk írói és a megkérdezett kutatók vélemé-nye szerint hazánk érdeke, hogy a lehető legnagyobb mértékben növelje az első (békés és globalizált), és csökkentse a második (illetve a harmadik) forga-tókönyv bekövetkezésének az esélyeit. Már csak azért is ez a legkívánatosabb, mivel – rendszerellenes külpolitikájának foko-zódása vagy gazdasági és politikai hely-zetének destabilizálódása következtében – a konfliktusos világ legvalószínűbb gócpontja, Oroszország a térségünk közvet-len környezetében fekszik. Ezt a pozitív

változást hazánk leginkább az orosz külpolitika pacifizálásával, a rendszerszintű orosz reformok támogatásával, valamint a kereskedelmi protekcionista tendenciák elleni fellépéssel és a gazdasági kapcsolatok globális szintű mélyítésével tudja elérni. Emellett kifejezetten fontos Magyarország számára az innovációs folyamatokba való bekapcsolódás, valamint a nemzetközi magánszféra szereplőivel való pozitív viszony fenntartása és erősítése.

Jegyzetek

- 1 Lásd Robin Niblett: „Liberalism in Retreat. The Demise of a Dream”. *Foreign Affairs*, Vol. 96. No. 1. (2017). 17–25. o.; Gideon Rose: „Out of Order? The Future of the International System”. *Foreign Affairs*, Vol. 96. No. 1. (2017); Varga Gergely: „A »Trump-faktor« és a liberális világrend válsága”. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, No. 30. (2017), http://archiv.netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk_elemzesek_2017_30_a-trump-faktor-es-a-liberalis-vilagrend-valsaga_-varga-g_ original.pdf.
- 2 A projektben – amely a Külügyminisztérium megbízásából valósult meg 2017 tavaszán – a szerzőkön kívül részt vett dr. Vasa László, dr. Nagy Sándor Gyula, Ugródsy Márton, dr. Romsics Gergely és Koncz-Kiss Júlia, valamint segítséget nyújtott Kósa Lívia.
- 3 Elsősorban a következő műre támaszkodtunk: Hannah Kosow – Robert Gaßner: „Methods of Future and Scenario Analysis. Overview, Assessment, and Selection Criteria”. *Deutsche Institut für Entwicklungspolitik*, https://www.die-gdi.de/uploads/media/Studies_39.2008.pdf, 2008.
- 4 Uo. 11. o.
- 5 Ehhez a tágabb magyar kutatói közösség összesen 70 tagját vontuk be, az utóbbi esetben pedig a Külügyi és Külgazdasági Intézet szakértő munkatársait.
- 6 Az egyes változófajtáknál a zárójelben szereplő első plusz- vagy mínuszjel a határfok, a második a hatottsági érték.
- 7 A vizsgált előrejelzések:
 - Atlantic Council’s Strategic Foresight Initiative & Russian Primakov Institute of World Economy and International Relations: „Global System on the Brink: Pathways Toward a New Normal”. *Atlantic Council*, http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Global_System_on_the_Brink.pdf, 2015. december.
 - Matthew Burrows: „Global Risks 2035: The Search for a New Normal”. *Atlantic Council*, <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/global-risks-2035>, 2016. szeptember.
 - Center for International Governance Innovation: *Mega Trends and Implications for Global Governance 2015–2030*. Waterloo, ON: Center for International Governance Innovation, 2015.
 - Council on Foreign Relations: *Global Future Trends*. New York, NY: Council on Foreign Relations (CFR), 2016.
 - Daniel W. Drezner: *5 Known Unknowns about the Next Generation Global Political Economy*. Washington, DC: Brookings Institute, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/IOS-Drezner-web-1.pdf>, 2016. május.
 - Ernst&Young: „Making Sense of a World in Motion”. *Ernst&Young*, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-megatrends-report-2015/\\$FILE/ey-megatrends-report-2015.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-megatrends-report-2015/$FILE/ey-megatrends-report-2015.pdf), 2015.
 - ESADE: „The World in 2030: Global Trends and Risks that Will Shape the World over the Next 20 Years”. *ESADE*, http://www.esadedgeo.com/download/PR_PositionPapers/46/ficPDF_ENG/201410TheWorldin2030_Pascual_Imbernon_EN.pdf, 2014. október.
 - European Parliamentary Research Service, Global Trends Unit: „Global Trendometer. Essays on Medium- and Long-Term Global Trends”. *European Parliamentary Research*

- Service, http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/EPRS_STU%282016%29573301_EN.pdf, 2016. október.
- European Strategy and Policy Analysis System: „Global Trends to 2030: Can the EU Meet the Challenges ahead?”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/espas-report-2015.pdf>, 2015.
 - European Strategy and Policy Analysis System: „Preparing Europe for the Next 25 Years”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://www.europarl.europa.eu/the-secretary-general/en/activities-multimedia/preparing-europe-for-the-next-25-years>, 2016. május 25.
 - Jerome C Glenn – Elizabeth Florescu: „State of the Future”. *The Millennium Project*, <http://www.millennium-project.org/millennium/201516SOF.html>, 2015. augusztus.
 - Giovanni Grevi, Daniel Keohane, Bernice Lee és Patricia Lewis: „Empowering Europe’s Future: Governance, Power and Options for the EU in a Changing World”. *European Strategy and Policy Analysis System*, http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Empowering_Europe_Future.pdf, 2013. december.
 - John Hawksworth, Hannah Audino és Rob Clarry: „The Long View: How Will the Global Economic Order Change by 2050?”. *PwC*, <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-world-in-2050-summary-report-feb-2017.pdf>, 2017. február.
 - James Henderson – Ekaterina Grushevenko: „Russian Oil Production Outlook to 2020”. *The Oxford Institute for Energy Studies*, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2017/02/Russian-Oil-Production-Outlook-to-2020-OIES-Energy-Insight.pdf>, 2017. február.
 - International Energy Agency: „World Energy Outlook 2016”. *International Energy Agency*, <http://www.iea.org/newsroom/news/2016/november/world-energy-outlook-2016.html>, 2016. november 16.
 - Tracey S. Keys – Thomas W. Malnight: *The Global Trends Fieldbook: From Data to Insights to Action*. Rivaz: Strategy Dynamics Global SA, 2014.
 - Anna Lise Kjaer: *The Trend Management Toolkit*. London: Palgrave Macmillan, 2014.
 - Svitlana Kobzar, Tess Hellgren, Stijn Hoorens, Dmitry Khodyakov és Ohid Yaqub: *Evolving Patterns and Impacts of Migration: Global Societal Trends to 2030: Thematic Report 4*. Santa Monica, CA: Rand Corporation, 2015. Elektronikusan elérhető: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR920z4.html.
 - Robert A. Manning: „Global Trends 2030: Challenges and Opportunities for Europe”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://espas.eu/orbis/document/global-trends-2030-challenges-and-opportunities-europe>, 2013. július 9.
 - Malin Mobjörk, Maria-Therese Gustafsson, Hannes Sonnsjö, Sebastian Van Baalen, Lisa Maria Dellmuth és Niklas Bremberg: „Climate-Related Security Risks: Towards an Integrated Approach”. *Stockholm International Peace Research Institute*, <https://www.sipri.org/publications/2016/climate-related-security-risks>, 2016. október.
 - National Intelligence Council: „Global Trends – Paradox of Progress”. *Federation of American Scientists*, <https://fas.org/irp/nic/gt-paradox.pdf>, 2017. január.
 - NATO: „Strategic Foresight Analysis”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/NATO%20SFA%20Report%202013.pdf>.
 - Oxford University: „Now for the Long Term: The Report of the Oxford Martin Commission for Future Generations”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Now%20for%20the%20long%20term.pdf>, 2013. október.
 - Giuseppe Porcaro: „Policy and Politics in the Era of the Industrial Internet: How the Digital Transformation Will Change the

- Political Arena”. *Bruegel Institute*, <http://bruegel.org/2016/12/policy-and-politics-in-the-era-of-the-industrial-internet-how-the-digital-transformation-will-change-the-political-arena/>, 2016. december.
- PricewaterhouseCoopers: „The World in 2050: Will the Shift in Global Economic Trends Continue?”. *PricewaterhouseCoopers*, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>, 2015. február.
 - Kevin Rudd: „UN 2030: Rebuilding Order in a Fragmenting World”. *International Peace Institute*, <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/08/IPI-ICM-UN-2030-Chairs-Report2FINAL.pdf>, 2016. augusztus.
 - Thomas M. Sanderson – John Schaus: „Seven Revolutions”. *Center for Strategic and International Studies*, <https://www.csis.org/programs/seven-revolutions>, 2014. szeptember 25.
 - Singapore Center for Strategic Futures: „Foresight”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://espas.eu/orbis/document/foresight-2015>, 2015. október 1.
 - Stratfor: *Decade Forecast 2015–2025*. Austin, TX: Stratfor, 2015.
 - Monika Sus – Franziska Pfeifer (szerk.): „European Union in the World 2025. Scenarios for EU Relations with Its Neighbours and Strategic Partners”. *Dahrendorf Forum*, http://www.dahrendorf-forum.eu/wp-content/uploads/2016/05/Dahrendorf_Analysis_EU_2025_15.pdf, 2016. május.
 - The Economist Intelligence Unit: „Global Forecasting Service”. *The Economist*, <http://gfs.eiu.com/>, 2017. október 18.
 - UK Ministry of Defense: „Global Strategic Trends – Out to 2045”. *European Strategy and Policy Analysis System*, http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/MinofDef_Global%20Strategic%20Trends%20-%20202045.pdf, 2014. április 30.
 - U.S. Director of National Intelligence (DNI): „Global Trends”. *Office of the Director of National Intelligence*, <https://www.dni.gov/index.php/global-trends-home>, 2017.
 - U.S. National Intelligence Council: „Global Trends 2030: Alternative Worlds”. *Center for Global Security Research*, https://cgsr.llnl.gov/content/assets/docs/Global_Trends_2030-NIC-US-Dec12.pdf, 2012. december.
 - World Bank Group: „Global Economic Prospects. Divergences and Risks”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9781464807770.pdf>, 2016. június.
 - World Economic Forum: „Outlook on the Global Agenda”. *European Strategy and Policy Analysis System*, <http://espas.eu/orbis/document/outlook-global-agenda-2015>, 2014. november 9.
 - Fareed Zakaria: „Populism on the March. Why the West Is in Trouble”. *Foreign Affairs*, Vol. 95. No. 6. (2016). 9–17. o.
- 8 Ezt sokan szükséges és pozitív tendenciának tartják. Lásd pl. Richard Haas: „World Order 2.0. The Case for Sovereign Obligation”. *Foreign Affairs*, Vol. 96. No. 1. (2017). 2–10. o.
 - 9 Malthusi logikán jelen esetben azt a feltételezést értjük, hogy a népességnövekedés üteme mindig túlszárnyalja az élelmiszer mennyiségének a növekedését, az előbbi ugyanis exponenciális, az utóbbi pedig számszerű.
 - 10 Az alfejezet nagyban támaszkodik Fyodor Lukyanov: „Putin’s Foreign Policy. The Quest to Restore Russia’s Rightful Place”. *Foreign Affairs*, Vol. 95. No. 3. (2016). 30–37. o. cikkére, valamint a Póti Lászlóval készített mélyinterjúra.
 - 11 Ez a kérdés azért is érdekes, mert Oroszország globális ambíciói a magyar külpolitika mozgásterére is döntő hatással lehetnek.
 - 12 Ugyan az elmúlt időszakban a globalizáció és a szabadkereskedelem szinte folyamatosan fejlődött, a 2010-es években egyértelműen érzékelhetővé váltak protekcionista tendenciák is. Lásd például: Okechukwu Amah: „Future of Globalization: Protectionist Tendencies”. *Global Network Perspectives*, 2017. május 3. Elektronikusan elérhető: <http://gnp.advancedmanagement.net/article/2017/05/future-globalization-protectionist-tendencies>; Preety Bhogal: „China’s Protectionist

- Tendencies Will Continue”. *Observer Research Foundation*, 2017. május 22.
- 13 Az ábra az első kérdőíves kutatás eredményét mutatja. A válaszadóktól azt kértük, hogy egy 1-től 5-ig terjedő skálán értékeljék az adott jelenség valószínűségét, amelyen 1 a legkevésbé valószínű, 5 pedig a legvalószínűbb értéket adja. Az ábrán az egyes oszlopoknál az adott értéket megjelöltek száma és aránya látható.
 - 14 Megjegyzés: lásd a 3. ábránál.
 - 15 A populizmussal kapcsolatosan a leginkább elfogadott meghatározás Cas Mudde nevéhez kötődik, aki szerint a fogalom egy olyan ideológiára utal, amely „a társadalmat két homogén és antagonisztikus csoportra osztja: a »tiszta emberekre« és a »korrump elitre«, és amely szerint a politikának az emberek »általános akarata« kifejezésének kell lennie”. Lásd: Cas Mudde: „Europe’s Populist Surge. A Long Time in the Making”. *Foreign Affairs*, Vol. 95. No. 6. (2016). 25–26. o. Ebben az értelemben a „korrump elit uralma” jelenti a „status quót”.
 - 16 Értelmezését lásd a 3. ábránál.
 - 17 Természetesen más relációban és témában is elképzelhető konfliktus, mindenesetre a szakirodalom szerint Oroszország kapcsán valószínűsíthető a leginkább ilyen tendencia.
 - 18 A „fekete hattyú” kifejezés Nassim Taleb könyve nyomán került be a tudományos közbeszédbe. Lásd: Nassim Nicholas Taleb: *The Black Swan*. New York, NY: Random House, 2007. Taleb azonban az alacsony valószínűség és a nagy jelentőség mellett egy harmadik kritériumot is megfogalmazott a fekete hattyúk kapcsán, mégpedig azt, hogy az adott eseményt a közvélemény (tévesen) racionalizálja, azaz olyannak fogja fel, mint amit előre lehetett volna sejteni. A köznyelvhez hasonlóan ebben a cikkben is elsősorban az első két kritériumot tekintjük a fogalom definíciója részeként.
 - 19 U.S. Director of National Intelligence (DNI): i. m.
 - 20 A témában lásd például: Marton Péter, Balogh István és Rada Péter: *Biztonsági tanulmányok. Új fogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 2015; Csiki Tamás, Tóth Péter és Varga Gergely: „Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig”. *Nemzet és Biztonság*, Vol. 7. No. 2. (2014). 36–44. o.